

2002; Семанов С.Н. Махно: Подлинная история. М., 2001; Шубин А.В. Махно и махновское движение. М., 1998.
 9. Верстюк В.Ф. Комбриг Нестор Махно. К.: институт історії (препринт), 1990; В.Ф. Верстюк. Махновщина: Селянський повстанський рух на Україні (1918-1921). К. Наукова думка, 1992; Ермаков В.Д. Махновщина: некоторые социально-бытовые аспекты повстанческого движения крестьян Украины // Социологические исследования. 1991. – №3. – С. 76-86; та ін.
 10. Т.Шанин, В.Кондрашин, Н.Тархова. Введение // Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918-1921: док-ты и материалы / Серия: Крестьянская революция в России. 1902-1922гг./ Док-ты и мат-лы/ Под ред. В.Данилова, Т.Шанина/ А.Т.Капустян – ответ. сост. – М.: РОССПЭН, 2006. – С.7.
 11. Волковинський В. Нестор Махно/ Історія в особах: XIX-XX ст. – К., 1995 – С. 298.
 12. Телицын В.Л. «Бессмысленный и беспощадный»? Феномен крестьянского бунтарства 1917-1921 годов.. – М., 2003. – С.13.
 13. Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918-1921: док-ты и материалы / Серия: Крестьянская революция в России. 1902-1922гг./ Док-ты и мат-лы/ Под ред. В.Данилова, Т.Шанина/ А.Т.Капустян – ответ. сост. – М.: РОССПЭН, 2006. – С.324.
 14. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 20. – С. 658. Приказы, предписания, воззвания махновской «Революционно-повстанческой армии Украины», боевых и повстанческих частях УНР. – 9.02. – 22. 08. 1921г. – 34 арк.

References:

1. F.H.Turchenko, H.F.Kryvoshej. Mahistrali i hluxi kuty Ukrayins "koyi revolyuciyi // Ukrayins "ka revolyuciya 1917-poch. 1918 rr. Problemy, poshuky, uzahal" nennya. – Zaporizhzhya: Prosvita, 1998. – S. 14-15.
 2. Vyktor Danylov. Krest "yanskaya revolyuciya v Rossyy, 1902- 1922 // Materyaly konferencyyu «Krest "yane y vlast"», Moskva – Tambov, 1996.– S. 8.
 3. Hrachyozy A. Velykaya krest "yanskaya vojna v SSSR. Bol "shevyky u krest "yane. 1917-1933/ Andrea Hrachyozy. – М.: РОССПЭН, 2008. – S. 147.
 4. Kubanyn M. Махновщина. Krest "yanskoe dvyzhenye v stepnoj Ukrayne v hody hrazhdanskoj vojny. – М., 1928.
 5. Antonov-Oseenko V.A. Zapysky o hrazhdanskoj vojne. T.1-4. М.; L., 1930-1933.
 6. Arshynov P.A. Ystoryya махновскоho dvyzhenyа (1918-1921). Zaporozh "e, 1995.
 7. Volyn V.M. Raz'yasnenye: Po povodu otveta N.Mахno. Paryzh, 1929; Nykolaev A.F. Pervyy sreyu равных. Detroit, 1947; Menzies M. Makhno. Paris, 1972; Molet M. Nestor Makhno in the Russian Civil War. London, 1982; Skirda A. Les Cosaques de la Liberte. Paris, 1985; Skirda A. Nestor Makhno, Les Cosaques de la Liberte (1888-1934). Paris, 1999.
 8. Дув.: Комун V.V. Nestor Махно: тифы real "nost". Kalynyn, 1990; Mosyyash S.P. Odysseya bat "ky Махно. М., 2002; Семанов С.Н. Махно: Подлинная история. М., 2001; Шубин А.В. Махно у махновское движение. М., 1998.
 9. Verstyuk V.F. Kombrigh Nestor Махно. К.: институт історії (preprynt), 1990; V.F.Verstyuk. Махновщина: Selyans "kuj povstans "kuj рух на Украйині (1918-1921). К. Naukova dumka, 1992; Eрмаkov V.D. Махновщина: некоторые social "no-бытовые аспекты povstancheskoho dvyzhenyа krest "yan Украйны // Socyolohycheskye yssledovanyа. 1991. – №3. – S. 76-86; та ін.
 10. Т.Шанин, В.Кондрашин, Н.Тархова. Введение // Nestor Махно. Krest "yanskoe dvyzhenye na Украйне. 1918-1921: dok-ты у materyaly /Seryya: Krest "yanskaya revolyuciya v Rossyy. 1902-1922hh./Dok-ты у mat-лы/ Pod red. V.Danylova, T.Shanyna/ A.T.Kapustyan – otvet. sost. – М.: РОССПЭН, 2006. – S.7.
 11. Volkovyns "kuj V. Nestor Махно/ Istorya v osobax: XIX-XX st. – К., 1995 – S. 298.
 12. Телицын В.Л. «Бессмысленный и беспощадный»? Fenomen krest "yanskoho buntarstva 1917-1921 hodov.. – М., 2003. –

S.13.

13.Nestor Махно. Krest "yanskoe dvyzhenye na Украйне. 1918-1921: dok-ты у materyaly /Seryya: Krest "yanskaya revolyuciya v Rossyy. 1902-1922hh./Dok-ты у mat-лы/ Pod red. V.Danylova, T.Shanyna/ A.T.Kapustyan – otvet. sost. – М.: РОССПЭН, 2006. – S.324.

14. ЦДАГО Украйны. – Ф.1. – Оп. 20. – S. 658. Pryказы, predpysanyya, vozzvanyya махновскоj «Revolycyonno-povstancheskoj armyy Украйны», боевых у povstancheskыx chastyax UNR. – 9.02. – 22. 08. 1921h. – 34 ark.

H. Kapustian

PEASANT AND REBELLIOUS MOVEMENT IN THE SOUTH OF UKRAINE (MAKHNOVSCHYNA) IN TERMS OF UKRAINIAN REVOLUTION 1917-1921

The article covers a peasant insurgency movement in the southern Ukraine, including the term of Makhnovschyna in the context of the Ukrainian revolution of 1917-1921 as well as the Peasant revolution of 1902-1922. The attempt to compare the forms and methods of a struggle in the Sich Riflemen Army and the Revolutionary Insurgent Army of Makhno has been made.

Ukrainian Revolution of 1917-1921 coincides with the "peasant revolution" of 1902-1922 at the same time. At that time, the peasantry was the main social strata in Ukraine. The peasants were dissatisfied with the incomplete agrarian reforms and this influenced the nature of socio-political mood in Ukrainian villages. The fall of the Russian Empire in 1917 intensified the peasant's hope of implementing the peasant slogan as "Land and Freedom!" The peasant uprising movement intensified on this basis in Ukraine.

Immediately after the October coup, the Bolshevik government was repeatedly invading Ukraine. The basis for such an expansion was the desire of the Bolsheviks to get the peasantry under their influence. The peasantry was the main supplier of grain and a bearer of Ukrainian identity.

Socio-economic development of Ukrainian regions had a number of features that significantly influenced the development of socio-political situation on the ground. In the South of Ukraine, a massive rebel movement under the leadership of Nestor Makhno got their roots. Makhno time is distinguished by its organization, scale, discipline, military art, the embodiment of peasant ideals in practice.

Peasants saw in the Makhno movement the revival of popular social institutions and forms of governance in the times of the Cossacks. The ideas of the Makhno movement were extremely popular and supported in the peasantry. The fascinating social phenomenon of Makhno took a place of honor in the historical memory of the Ukrainian people.

Key words: peasantry, rebel movement, Ukrainian revolution, Makhnovschyna, Makhno.

УДК: 477.43/44»18/19»–058.237

DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-36-40

A. I. Kasjan

кандидат історичних наук, викладач кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ВОЛОСНІ СХОДИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В ПОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД

У статті розкрито особливості функціонування волосних сходів Правобережної України. Автором доведено, що волосний схід не став тим головним розпорядчим органом, що передбачало тодішнє законодавство. Головними причинами цього стала

малограмотність селянства та його патріархальна політична культура. Зважаючи на це волосний схід на практиці виконував формальну роль і прикривав діяльність волосних посадовців. Винятком є земельне питання, до якого селянство виявляло жвавий інтерес, а волосні сходи під час його вирішення йшли навіть на свідоме порушення законодавства.

Ключові слова: *волость, волосний схід, селянське самоврядування, Правобережна Україна.*

Постановка проблеми. У контексті сучасної реформи децентралізації, яка впроваджується в Україні, важливим є врахування історичного досвіду. Новостворені об'єднані територіальні громади мають схожі риси з волостями, які проіснували в межах сучасної України протягом всього пореформеного періоду. Хоча сучасники часто говорили про недосконалість волосної системи управління, вони залишилися фактично єдиними реальними органами влади на місцях у роки революційних потрясінь і були ліквідовані більшовиками на початку 1920-х рр. Внутрішня структура волосного управління, передбачена чинним після 1861 р. законодавством, мала такий вигляд: волосний схід, волосний старшина з волосним правлінням і волосний суд. Волосний схід за задумом законотворців, мав бути головним органом у волості, вирішувати найважливіші питання життя волості контролювати волосне правління. Однак на практиці в межах Правобережжя, та й не тільки, все виявилось далеко не так.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія селянського самоврядування та місцевого управління привертає увагу істориків. Зокрема, вона є об'єктом вивчення І. Верховцевої [1; 2], П. Гураль [3], О. Мельничук [4]. Водночас не всі аспекти цієї багатогранної теми розкрито повною мірою та рівномірно.

Автор статті ставить за **мету** дослідити функціонування виборного колективного органу волості – волосного сходу на Правобережній Україні у пореформений період.

Виклад основного матеріалу. Волосний схід, згідно з п. 78 Положення 1861 р., мав бути головним розпорядчим органом усього волосного управління. Проте, зазначимо відразу, із ряду причин такої ролі він не відіграватиме.

До функцій волосного сходу входили вибори службових осіб волосного правління та нагляд за їхньою діяльністю, розподіл податків і самооподаткування, призначення сиротам опікунів та попечителів і перевірка їхньої діяльності, справи про рекрутську повинність (з 1874 р. – військову повинність), утвердження постанов сільських сходів про висилку «порочних», вибори повітових земських гласних (у губерніях, де запровадять земство), з 1911 р. – обрання виборників і кандидатів для виборів членів повітових землевпорядних комісій від волосних сходів, а з утворенням Державної думи (1906) – обрання виборних для участі у з'їздах уповноважених від селян. Схід обговорював і вирішував справи, що стосувалися господарських, культурних і побутових потреб селян усієї волості та «наглядав за сільськими громадами, їхніми громадським управлінням» [3, 255].

До складу волосного сходу входили сільські й волосні посадові особи, що обиралися (відповідно до 112 ст. Загального положення 1861 р.), та селяни, обрані від кожного населеного пункту волості по

одному від десяти дворів, не залежно від форми володіння землею. Від населеного пункту, де було менше десяти дворів, обирали по одному виборному. Для трьох правобережних губерній та деяких інших місцевостей, обов'язковою також була «присутність виборних від наймитів і бобилів» (один від двадцяти дорослих робітників) [5, 55].

У середині 1880-х рр. ревізори Каменецького повіту Подільської губернії відзначали, що волосні й сільські сходи «збиралися правильно». Справи на них вирішувалися в установленому законом порядку, за винятком також випадків, де бобилі та деякі зараховані до волості особи не мали своїх представників на волосних сходах. До складу волосного сходу здебільшого не включали всіх виборних сільських посадових осіб, як того вимагала ст. 71 Загального положення 1861 р. Найчастіше були відсутні збирачі податків. З цієї причини склад сходу «часто був меншим від потрібного» [6, 67].

У Волинській губернії порушення найчастіше полягали у відсутності виборних на волосні сходи від огородників і бобилів, як це було виявлено в Костопільській волості 2-ї дільниці Рівненського повіту. Також від зарахованих до деяких волостей осіб у Володимир-Волинському повіті і в Кунівській та Перерословській волостях Острожського повіту. Волосні старшини і писарі пояснювали це тим, що ці «зараховані» до волостей особи, не могли обирати своїх представників та мати їх на сходах, оскільки вони майже безземельні і в межах своїх волостей практично не мешкають. Перебували вони в інших місцевостях, інколи в дуже далеких волостях – з паспортами чи навіть і без них. Проте Волинське губернське в селянських справах присутствіє вважало неправомірним таке пояснення щодо ситуації у Вербській волості 2-ї дільниці Володимир-Волинського повіту. У цій волості проживали колишні однодворці, які в статусі чиншовиків «знаходилися в межах волості» [6, 88 зв.]. Небажання бачити на сходах своїх збіднілих односельців можна пояснити великою повагою українських селян до хліборобської праці. Так і обезземелений, тобто селянин без землі та власної господарки, на погляд успішних домогосподарів, не мав права брати участь у вирішенні важливих громадських питань. Що, відповідно, зазвичай, розглядалося не як приниження бідноти, а швидше як слідування давнім традиціям та неписаній ієрархії в громаді.

На Волині волосні сходи збирали за потребою, кілька разів на рік із дозволу мирових посередників. Сільські ж сходи збиралися сільськими старостами також за потреби чи за розпорядженням волосних старшин. Перше місце на волосних сходах обіймали старшини, а на сільських – сільські старости. Лише за відсутності волосного старшини на волосних сходах перше місце надавалося одному зі сільських старост, за взаємною згодою з рештою старост, а при відсутності сільського старости його місце обіймав волосний старшина. Якщо ж на волосному сході розглядали скарги на волосного старшину, то головував котрийсь зі сільських старост, обраний за взаємною згодою. Якщо ж не вдавалося дійти згоди, то «головувати призначали старшого за віком» [5, 55]. Траплялися й порушення установленого порядку, які було помічено в Кустинській волості 1-ї дільниці Рівненського повіту, де в 1885 р. на волосному сході за

відсутності волосного старшини головував кандидат старшини, а не сільський староста, а також у Березенській волості 2-ї дільниці цього ж повіту, де на волосному сході у 1884 р. головував сільський староста с. Голубнаго Василь Барабаш, а на приговорі підписався Ярш(н)овській сільський староста Павло Лисюк [6, 88].

На ефективність діяльності та відповідність вимогам чинного законодавства таких колективних органів селянського самоврядування, як сільські та волосні сходи впливала низка об'єктивних та суб'єктивних чинників. Часом вони були суто технічного характеру. Селяни, особливо в літній період, не мали часу долати значні відстані, аби взяти участь у сільському чи тим більше волосному сході. Типовим прикладом може слугувати ситуація, яка склалася в с. Кримно Кримянської волості 1-ї дільниці Володимир-Волинського повіту, де, відповідно до люстраційного списку, налічувалося 484 домогосподарів, відповідно громада складалася з такої ж кількості осіб, які мають право голосу. Проте на сільський схід у літні місяці збиралося 134, а в зимові 293 домогосподарі, стільки ж осіб підписували і приговори, занесені до реєстраційної книги. Волосний старшина та місцевий староста пояснювали це тим, що значна частина домогосподарів Кримянської громади мала наділи-особняки, які були розташовані на значній відстані як один від одного, так і від с. Кримно [6, 88 зв.]. Унаслідок цього деякі господарі лише на літній період, а інші й на цілий рік, переселялися в свої особняки. Це не дозволяло посадовим особам зібрати передбачену законом кількість осіб на сході, хоча посадовці й запевняли, що для того, аби зібрати схід у повному складі докладали всіх зусиль. Схоже так і було, оскільки подібне говорив мировий посередник, який неодноразово пересвідчувався в неймовірних труднощах під час зборів Кримянського сільського сходу.

Опис волосного сходу, на якому проводилася перевірка фінансових витрат, дає П. Астирев, котрий служив волосним писарем. У своїх записках він, без будь-яких застережень, вказував, що це «віче» було цілком підпорядковане волосній адміністрації – писарю. На сході потрібно було перевірити проходження грошових сум у волості за півріччя. Писар читав заздалегідь підготовлену постанову сходу, в якій зазначалося, що волосний схід «провадив облік грошових сум, які пройшли через волосне правління... і визнав, що видатки правильні, а тому ухвалив: затвердити їх, у чому і підписуємося». Далі старшина запропо-нував учасникам сходу перевірити книги й суму грошей, але «серед селян бажаних не виявилось» [7, 38].

Можна виокремити кілька організаційно-технічних проблем у роботі волосного сходу. Вже згадана віддаленість волосних центрів, де зазвичай збиралися волосні сходи, від решти населених пунктів волості, що, безумовно, змушувало селян витрачати чимало часу на дорогу для участі в сході. Тому й не дивно, що в період активних польових робіт люди здебільшого просто не брали участі у волосних сходах. Малограмотність та загальна патріархальність політичної культури також не сприяли активній участі селян у діяльності головного органу волосного управління.

Типовий волосний схід міг включати до 100 чи 200 осіб. Наприклад, Малинівський волосний схід, у 1904 р., складався включаючи службових і виборних учасників, з 205 осіб [3, 258]. Жодне волосне правління не могло вмістити такої кількості людей. За відсутності приміщення сходи проводили на вулиці. Були випадки, коли писар, старшина та ще кілька «авторитетних» учасників перебували у приміщенні волосного правління, а решта були на подвір'ї, й часто не знали навіть, що саме вирішували на сході. Відсутність спеціальних приміщень не давала змоги волосному сходу справді ефективно працювати, адже його учасники здебільшого не мали змоги фізично взяти реальну участь у роботі. Та й бажання втручатися у цей незрозумілий для більшості процес не було.

Здебільшого волосні сходи розглядали й вирішували питання, які належали до їхньої компетенції. Хоча траплялися й винятки. У волостях 2-ї дільниці Острозького повіту, згідно з наказом мирового посередника Кисілевського, волосні сходи складали приговори на виселення «порочних» людей не за рахунок сільських громад, а всією волостою. Ще один випадок із передачею волосному писарю частини землі, що належала народному училищу, під забудову у Рожицьській волості 1-ї дільниці Луцького повіту [6, 88 зв.]. Помітно, що більшість порушень у роботі волосного сходу була пов'язана з інтересами різних посадових осіб – мирового посередника, волосного старшини чи писаря.

Водночас порушення у діяльності сільських сходів були пов'язані з поділом подвірних ділянок, що уможливило передачу наділів одних господарів іншим, хоча вони й не мали таких прав. Зазначене тут порушення було найпоширенішим практично в усіх волостях 2-ї дільниці Овруцького повіту, також у всіх волостях Рівненського повіту Волинської губернії [6, 88 зв.]. Судячи з усього, воно взагалі стосувалося всього регіону. Тут, на наш погляд, виявлено цікавий феномен, характерний для українського селянства: коли байдужі до громадських справ та самоврядування люди демонстрували надвисоку активність у вирішенні земельних питань, навіть усупереч існуючим законодавчим нормам. Маємо підстави вважати: саме у цій сфері відносин у селян з'являлися риси справжнього самоврядування.

Щось подібне спостерігалося тоді, коли йшлося про фінансові витрати. На волосному сході в с. Шабельники (наприкінці березня 1875 р.) місцеві селяни твердо «заявили... що податки казенні платити будуть, викупні платежі платити не стануть, доки їм не розділять землі подушно» [8, 34–35].

Рішення волосних сходів називали «приговорами», їх записували в спеціальні книги. Обов'язково, коли йшлося про облік та розкладку депозитних зборів, вибори посадових осіб, видачу в позику хліба із запасних магазинів, усунення неблагонадійних людей із громади, передачу на утримання сільської пошти. Натомість сільські сходи «не вимагали записувати в книги приговори, що стосувалися громадських господарських справ» [6, 88 зв.].

Приговори волосних сходів мали підписувати всі учасники зібрання, включаючи волосного старшини та писаря. Інколи цю процедуру порушували. Для прикладу, під час ревізії 1886 р. волостей Волинської губернії такі факти було виявлено в Кунівській волості

Острозького повіту. Підписи волосного старшини були відсутні, а «з самих приговорів не зрозуміло було чи був він там присутнім взагалі» [6, 88 зв.]. Подібне порушення було зафіксовано на приговорах Перерославського сходу, де за 1885 р. до липня місяця на всіх без виключення документах «за неграмотних селян ніхто не ставив підписи» [6, 89]. Обмеженість та фрагментарність джерел не дає змоги чітко зрозуміти, чи ці порушення у приговорах були лише наслідком недобросовісної роботи писаря чи результатом цілеспрямованої фальсифікації з переслідуванням якоїсь корисної мети.

Відповідно до п. 78 Загального положення 1861 р., роботу волосного старшини та волосного правління мали перевіряти «виборні від сільських громад» [5, 55]. Часто такі перевірки були фіктивними. Підтвердження цьому знаходимо в документації, яка стосується ревізії волостей у Волинській губернії. Там зафіксовано, що приговор Вишгородського сходу Кременецького повіту щодо перевірки виборними роботи волосного старшини й правління від 15 січня 1885 р. «немає достатньої кількості підписів і вважають незаконним» [6, 89].

Спробуємо з'ясувати наскільки ефективно волосні сходи виконували покладені на них обов'язки, а також порівняємо ефективність діяльності волосних і сільських сходів. Для цього доцільно звернутися до зібраних під час ревізій волостей правобережних губерній середини 1880-х рр. та узагальнених на спеціальних засіданнях губернських у селянських справах присутствій даних. У Волинській губернії, на думку членів місцевого присутствія, що ґрунтується на аналізах звітів про ревізовані волості, відзначено, що сільські сходи діють самостійніше за волості. Практично всі члени сільського сходу знають, розуміють, у чому полягає справа, яку обговорюють. Вникаючи в її обставини, пересвідчуються, яке рішення вигідніше для громади. Потім ухвалюють власні приговори, які беззаперечно виконують, навіть якщо відсутній запис у книзі. Зовсім протилежне було помітне в діяльності волосних сходів. Нікої самостійності ці сходи не виявляють. Більшість присутніх осіб не знають, як вирішена була та чи інша суперечка, яку суму витрачено на ту чи іншу потребу, чи відповідає ця сума реальним запитам. Така інертність волосного сходу певною мірою була логічною. На думку голови Луцько-Дубенського з'їзду мирових посередників Косача, це відбувалося тому, що багато волостей були численними за населенням, а населені пункти, що входили до їхнього складу, розташовувалися на досить значних територіях, тому селянські громади не могли «енергійно виявляти розуміння загального волосного інтересу». У зв'язку з цим волосні сходи залишалися пасивними зборами для прикриття й оформлення всього прийнятого і визначеного волосними старшинами, писарями, правлінням та мировими посередниками, про що переконливо свідчать архівні документи [6, 89].

Фіктивну діяльність волосних сходів підтверджено ще й тим, що приговори, що їх записували у книги, датували днями проведення сходів. Насправді ж їх писали не в день сходу, а після, адже написати за один день 16 чи 22 сторінки тексту фізично було неможливо. Між тим на приговорах підписи ставили всі особи, що були на сході. За неграмотних розписувалися

сторонні люди, які не були на зібранні, тому і не знали, що саме було вирішено [6, 89 зв.].

О. Мельничук вважає, що особливо гострою того час була потреба розширення компетенції сільського сходу. Також проведення освітніх заходів серед селянства з метою «підвищення фаху» щодо навчання управляти «власними потребами». Діяльність сходу виборних зводилася до розподілу податків і зборів, виборів посадових осіб, призначення їм платні. Нагальні ж питання громадського характеру «займали незначне місце» [4, 84]. Ми погоджуємося з частиною цих тверджень, проте вважаємо, що волосний схід і так мав досить широке коло повноважень, а головне міг стати органом, який повинен був контролювати діяльність решти органів волосного управління. Однак зважаючи на низку згадуваних вище причин, таким на практиці не став і фактично залишився завісою для діяльності волосних посадовців.

Про фіктивність волосних сходів писав і дописувач журналу «Хлібороб» селянин С. Литвиненко: «Я знаю тільки, що поки буде така темнота, поки на сходах будуть знати одне діло – пропівати громадські гроші, поки дітей не будемо до ладу вчити, довго... доведеться плескати язиком дарма про чотирьохпідля» [9, 58]. Фактично підтверджуючи цими словами основні положення, викладені нами вище, та засвідчуючи типологію ситуації на Правобережжі та Слобожанщині. Хоча й не дивує, що селяни не завжди розуміли зміст волосних сходів та питань, які під час них вирішували. Оскільки навіть самі урядовці не завжди розуміли тонкощі волосного управління. Часом траплялися випадки, коли, не знаючи справжнього призначення секретних інструкцій, мирові посередники, чини поліції зачитували їх на сходах і тим самим посилювали прагнення селян, як це було під час єврейських погромів, «бити жидів» [10, 59].

П. Гураля вважав, що однією з причин обмеження функцій волосних сходів було розширення повноважень волосного правління, а також опіка над ним мирових посередників, яка виявилася насамперед «у підборі бажаних для царських чиновників службових осіб волосного правління» [3, 256].

Висновки. Отже, чинне законодавство містило норму, що головним розпорядчим органом у волості повинен бути волосний схід, проте через низку причин ця структура часто мала фіктивні функції. Оскільки схід повинен був включати волосних та сільських посадових осіб, обраних представників (виборних), то в середньостатичній волості таке зібрання потенційно складалося з сотні чи й більше осіб. Цю кількість людей не могло вмістити жодне приміщення волосного правління. Тому на практиці сходом керувало начальство та «крикуни», які обстоювали інтереси зацікавлених осіб, найчастіше впливових посадовців. Безграмотність та патріархальна політична культура додатково мотивували селян поводитися на волосних сходах пасивно. До того ж поступово збільшувалась роль волосного правління у керуванні волостю та розширювалася компетенція волосного сходу.

Список використаної літератури та джерел:

1. Верховцева І. Г. Селянське самоврядування в планах епохи Великих реформ : традиційне та «новаторське» / І. Г. Верховцева // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Вип. 2. – Ч. 2. – Тернопіль : вид.ТНПУ ім. В.

Гнатюка, 2017. – С. 3–18.

2. Верховцева І. Г. Селянські реформи 1860-х – 1870-х рр. чи Велика реформа 1861-1871 рр.?: уніфікація самоврядування селян у Російській імперії / І. Г. Верховцева // Емінак: науковий щоквартальник. 2017. № 4 (20) (жовтень-грудень). Т. 2. С. 79-90.
3. Гураль П.Ф. Територіальна громада в Україні: історико-правове дослідження / Павло Федорович Гураль. – Л.: ЛьвДУВС, «Край», 2008. – 468 с.
4. Мельничук О.Ф. Адміністративний апарат та органи місцевого самоврядування на Поділлі у другій половині XIX століття / О.Ф. Мельничук. – Вінниця: Велес, 2001. – 192 с.
5. Крестьянская реформа в России 1861 года: сб. закон. актов. – М.: ГОСИЮРИЗДАТ, 1954. – 318 с.
6. Центральний державний історичний архів (м. Київ). – Ф. 442. – Оп. 616. Спр. 196. – 191 арк.
7. Астырев Н.М. В волостных писарях. Очерки крестьянского самоуправления / Николай Михайлович Астырев. – М.: Книжное дело, 1904. – 351 с.
8. Матеріали до історії селянських революційних рухів на Чигиринщині (1875–1879 рр.) / За ред. К. Гребенкіна. – К.: Вид-во ЦАУ УРСР, 1934. – 244 с.
9. Литвиненко С. (селянин). Селянські надії / С. Литвиненко // Хлебороб. – 1908. – № 5. – С. 56–58.
10. Полицук Т.В. Євреї в соціально-економічних відносинах на Правобережній Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. / Т.В. Полицук // Український селянин. – Черкаси, 2000. – Вип. 1. – С. 58–60.

References:

1. Verkhovtseva, I. H. (2017). Selianske samovriaduvannia v planakh epokhy Velykykh reform: tradytsiine ta «novatorske» [Peasant self-government in the plans of the era of Great Reforms: Traditional and “Innovative”]. Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriiia: Istoriiia Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: History. (Vols. 2), (pp. 3–18). Ternopil: View of TNPU them. V. Hnatyuk [in Ukrainian].
2. Verkhovtseva, I. H. (2017). Selianski reformy 1860-kh – 1870-kh rr. chy Velyka reforma 1861-1871 rr.?: unifikatsiia samovriaduvannia selian u Rosiiskii imperii [Peasant reforms of the 1860's – 1870's or the Great Reform of 1861-1871.?: Unification of peasants' self-government in the Russian Empire]. Eminak: naukovyi shchokvartalnyk Eminak: scientific quarterly, 4(20), 79-90 [in Ukrainian].
3. Hural P.F. (2008) Terytorialna hromada v Ukraini: istoryko-pravove doslidzhennia [Territorial community in Ukraine: historical and legal research]. Lviv: LvovDUVS, «Kray» [in Ukrainian].
4. Melnychuk O. F. (2001) Administratyvnyi aparat ta orhany mistsevoho samovriaduvannia na Podilli u druhii polovyni 19 stolittia [The administrative apparatus and local government in Podillya in the second half of the XIX century]. Vinnitsa: Veles [in Ukrainian].
5. Krestianskaia reforma v Rossyy 1861 hoda: sb. zakon. Aktov [Peasant reform in Russia in 1861: Sat. law. Acts] (1954). Moscow: GOSYURIZDAT, 1954. [in USSR]
6. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv (m. Kyiv) [Central State Historical Archive (Kyiv)]. F. 442. op. 616. Sp. 196. 191 arcs.
7. Astyirev N.M. (1904) V volostnykh pisaryah. Ocherki krestyanskogo samoupravleniya [In volost clerks. Sketches of peasant self-government] Moscow: Book business [Russian empire].
8. Hrebekina K. (Eds). (1934) Materialy do istorii selianskykh revoliutsiinykh rukhiv na Chyhyrynshchyni (1875–1879 rr.) [Materials for the history of the peasant revolutionary movements in Chyhyrynshchyni (1875-1879)]. Kiev: View of the TsAU of the Ukrainian SSR [in USSR].
9. Litvinenko S. (peasant) (1908). Selianski nadii [Peasant hopes]. Hleborob The farmer, 5, 56-58 [Russian empire].
10. Polishchuk T.V. (2000) Yevrei v sotsialno-ekonomichnykh vidnosynakh na Pravoberezhnii Ukraini v druhii polovyni 19 – na pochatku 20 stolitt [Jews in socio-economic relations in the Right-Bank Ukraine in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries]. Ukrainskyi selianyn Ukrainian peasant. 1, 58-60. Cherkassy [in Ukrainian].

A. Kasyan

VOLOST ASSEMBLIES IN RIGHT-BANK UKRAINE DURING THE POST-REFORM PERIOD

Functioning of the volost assemblies in Right-Bank Ukraine is a has not yet been sufficiently studied in the modern historiography.

The purpose of this article is to research the functioning of an elected collective governance body of the volost, namely its assembly, in Right-bank Ukraine.

Art. of the Common statute defined the volost assembly as the main regulatory body of a volost. According to the same statute, the main functions of the volost assembly were: election of local government officials and supervision of their activities, distribution of taxes and diverse payments, supervision of village assemblies, election of delegates which were tasked with representation of the volost community in different representative organs and, finally, appointment and supervision of wards. Moreover, the volost assembly dealt with the military conscription issues. Thus, according to the law, this regulatory body was managing fiscal, administrative and domestic affairs.

Traditionally, the assembly consisted of volost and village officials and peasants elected per every ten households. Furthermore, in Right-bank Ukraine, the presence of elected representatives for different categories of landless peasant was mandatory (one person per twenty workers). This norm, however, was often ignored, according to the documents. Officials explained it by the fact that landless peasants usually sought work outside their own volost, so that they could not be represented in effect, although it did not bother their fellow villagers much. The author has also observed that the turnout during the active agricultural period in the summer has typically been lower than during the winter.

It can be concluded that the volost assembly in Right-bank Ukraine did not succeed in becoming the main regulatory body of the volost in practice, as most of its functions were fictitious. The main reasons for that in author's opinion were high, almost complete, illiteracy and patriarchy of the peasants' political culture as well as technical organizational problems. Almost the only issue which was actively addressed during the assemblies was the land issue, when the assembly could rule a decision that went against the existing legislation.

Key words: volost, volost assembly, peasant self-governance, Right-bank Ukraine.

УДК 930.2(477) «1902/1922»

DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-40-44

Н. А. Ковальова

кандидат історичних наук, доцент кафедри
українознавства ДВНЗ «Український державний
хіміко-технологічний університет»

СЕЛЯНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1902 – 1922 РР.: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

У статті проаналізовано основні підходи до визначення поняття «селянська революція» в 1920-х рр. та на початку 1990-х рр. (загальна характеристика концепцій). Запропоновано авторське тлумачення терміна, визначення характеру та особливостей перебігу селянської революції в Наддніпрянщині 1902 – 1922 рр.

Ключові слова: селянська революція, селянство, Наддніпрянська Україна, М. Покровський, В. Данилов.